

e - m e e s t e r w e r k

e-tijdschrift van het PHG

uitgegeven onder verantwoordelijkheid van het Peeter Heynsgenootschap voor de geschiedenis van het talenonderwijs in de Lage Landen

www.peeterheynsgenootschap.nl/e-meesterwerk.html

Gepubliceerd: 10 juni 2009

Kris Steyaert

Université de Liège (Centre de Recherche en Histoire du Néerlandais langue étrangère)

“Wat er hollandsch is moet stil zijn, zoet en stil gelijk een muis”.

Literatuuronderwijs in de Zuidelijke provincies onder koning Willem I (1814-1830)¹

English abstract

When King William I decreed that Dutch would be the only 'national language' of the United Kingdom of the Netherlands (1814-1830), he expected teachers in the Southern provinces of the realm to promote Dutch among the French-speaking population. This led to the production of an enormous number of Dutch grammars, pronunciation guides, phrase books, and dictionaries. Since reading Dutch authors was part of the curriculum, this vast body of textbooks also included literary histories and (bilingual) anthologies. An analysis of the literary textbooks aimed at Francophone learners of Dutch and published from the first few years of William I's reign up to Belgium's independence in 1830 reveals that they served a dual purpose, functioning to demonstrate the existence of a well-established Dutch literary tradition rivalling that of the major European languages, while providing practical tools in the language acquisition process. The authors of these materials varied in their methodological approach and selection criteria, but they were all working towards a common goal: to transform the French-speaking inhabitants of the country into proper, patriotic Dutchmen, often in the face of local opposition and hostility.

---

¹ Dit is de herwerkte tekst van een voordracht die werd gehouden op 17 april 2008 op het Huygens Instituut (Den Haag) tijdens het symposium 'Literatuur en literatuuronderwijs in Nederland in de 18e en 19e eeuw' georganiseerd door het Peeter Heynsgenootschap.

1 Inleiding

In 2007 verscheen bij uitgeverij Vantilt *Dit moet u niet onverschillig wezen! De vaderlandse literatuur in het Noord-Nederlands voortgezet onderwijs 1800-1900* van Gert-Jan Johannes. In deze studie wordt een overzicht gegeven van de institutionalisering van het literatuuronderwijs in Nederland en de daaraan gerelateerde leermiddelenproductie. Zoals de titel aangeeft, heeft Johannes zich geografisch tot Noord-Nederland beperkt, hoewel er occasioneel toch gerefereerd wordt aan enkele Vlaamse auteurs die actief waren op de handboekenmarkt. Voor wat het literatuuronderricht in het zuidelijkste deel van de Lage Landen betreft, is onlangs ook de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden uitgebreid bestudeerd. *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830). Niets meer dan een boon in een brouwketel?* belicht de concrete uitwerking van de taal- en onderwijspolitiek van Willem I en de sterk uiteenlopende reacties die daarop gekomen zijn (Janssens & Steyaert 2008). Het vijfde hoofdstuk in dit boek is volledig gewijd aan het onderwijs van de vaderlandse letterkunde en het ideologische raamwerk waarin dit onderwijs door de betrokken (hoog)leraren werd ingepast. In wat volgt, wens ik een aantal bevindingen hierover in gecondenseerde vorm voor te stellen, aangevuld met nieuwe gegevens.

Tijdens het kortstondige bestaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden nam de productie en de verspreiding van Nederlands studiemateriaal nooit eerder geziene proporties aan. In *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg* worden meer dan honderd verschillende leerboeken Nederlands opgesomd die alle verschenen zijn in de periode 1814-1830 en die specifiek Frans- en Duitstaligen tot doelgroep hadden.² Uit dat omvangrijke corpus zal ik in de volgende paragrafen een handvol werken bespreken die representatief zijn voor bepaalde aspecten van het literatuuronderwijs van toen. Daarnaast laten deze leermiddelen op een heel concrete manier zien met welke moeilijkheden en complicaties van zowel didactische als taalpolitieke aard de extramurale docenten Nederlands geconfronteerd werden. Door de diachrone benadering van het studiemateriaal wil ik ook een eventuele evolutie traceren in het discours dat door de auteurs van deze handboeken gehanteerd werd.

Zoals bekend werd bij de totstandkoming van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1814 het Nederlands tot enige "nationale taal" uitgeroepen. Onder impuls van de koning werd er een taalpolitiek ontwikkeld die stapsgewijs de volledige vernederlandsing van het land beoogde. Al gauw kwamen er ingrijpende en bindende maatregelen over het taalgebruik in de rechtspraak en in het onderwijs (De Jonghe 1967). Niet iedereen in het Zuiden was echter opgezet met de nieuwe, geprivilegieerde status van het Nederlands. Toen Johannes Kinker in 1818 Amsterdam verliet en zich als kersvers hoogleraar naar Luik begaf om er aan de pas opgerichte universiteit Nederlands te gaan doceren, was hij zich bewust van de lastige taak die hem daar wachtte. In zijn verzen 'Mijn afscheid aan het IJ en den Amstel bij mijn vertrek naar Luik' beschrijft hij de situatie in de Waalse gewesten als volgt:

't Hollandsch is er *contre-bande*.
Ja, dat weet ik al te wel:
Zelfs het Vlaamsch en Brabandsch klinkt er,

---

² Voor de volledige, becommentarieerde lijst, zie Janssens & Steyaert 2008: 249-276.

Als een tongslag van de hel.
(Kinker 1821: 201)

Het Nederlands werd er volgens hem nauwelijks getolereerd, vandaar de half-ironiserende klacht die op de voorgaande verzen volgt: "Wat er hollandsch is moet stil zijn, / Zoet en stil gelijk een muis" (Kinker 1821: 201).³ Deze opmerking kan niet zomaar als een dichterlijke overdrijving worden afgedaan. Een deel van de Franstalige pers in het Zuiden deed bijvoorbeeld erg schamper over Kinkers komst naar Luik en voorspelde hem een weinig enthousiast studentenpubliek: "Nous doutons même qu'il se trouve à l'université de Liège des jeunes gens qui désirent connaître les beautés poétiques du Néerlandais". Het Nederlands is immers weinig meer dan "baragouin", d.i. koeterwaals, brabbeltaal (Hanou 1988, II: 88). Van deze vijandige houding ten opzichte van de nationale taal was zich ook de auteur bewust van het eerste literaire handboek in mijn overzicht.

2 Lodewijk Gerard Visscher (1820)

Lodewijk Gerard Visscher (1797-1859) was pas drieëntwintig toen zijn anthologie *Mélanges de poésie et de littérature des Pays-Bas* in 1820 te Brussel werd gepubliceerd, de stad waar hij op dat moment nog het ambt uitoefende van controleur van de directe belastingen. Het leerboekje telt 137 bladzijden, de ongepagineerde inleiding van anderhalve bladzijde niet meegerekend. Met zijn geschrift richt Visscher zich specifiek tot zijn Franstalige landgenoten. Deze anthologie, zo stelt hij in de inleiding,

est composée de fragmens d'une riche littérature, et cependant méconnue, que je cherche à faire connaître à ceux des mes compatriotes qui ignorent la langue hollandaise ou flamande, et qui désirent s'instruire par un moyen plus analogue aux connaissances qu'ils ont déjà acquises. (Visscher 1820: [i])

Blijkens deze mededeling ziet Visscher de *Mélanges* als een heus leerboek. Nederlands zullen de lezers er echter niet door leren want alle opgenomen teksten zijn uitsluitend in Franse vertaling opgenomen. Van het combattieve taalpolitieke karakter van zijn latere brochures en handboeken (zie paragraaf 5) is in deze publicatie geen spoor te vinden. In de inleiding van de *Mélanges* klinkt veeleer de angst door van de toen nog jonge Visscher zich geassocieerd te zien met een bepaalde factie in een taalstrijd tussen Nederlands- en Franstaligen: "je ne défends point l'idiome d'une partie de la nation, quoiqu'il soit ma langue maternelle, comme je n'attaque point la langue française, parce que je ne saurais assez l'admirer" (Visscher 1820: [i]). Als beambte te Brussel zal het de Noord-Nederlander Visscher raadzaam hebben geleken, zeker aan het begin van zijn carrière, zich minder radicaal op te stellen.⁴ Na de inleiding volgt een literair-historisch overzicht dat de eerste twintig pagina's vult. De voorzichtigheid waarvan Visschers voorwoord getuigt, valt ook hier op. Als Visscher de lectuur van Huygens aanprijst aan de Vlamingen om hun Nederlands bij te schaven, voegt hij veiligheidshalve in een voetnoot toe: "Je n'impose pas ici la langue

³ Als hoogleraar zou Kinker, naast de loyaleiteit en bewondering van een select groepje studenten, heel wat tegenkanting ondervinden.

⁴ Kort daarna zouden het net zijn meer confronterende aanpak zijn en zijn uitgesproken voorkeur voor het Nederlands ten nadele van het Frans die hem op weg hielpen naar een academische carrière (zie paragraaf 5).

flamande à tous nos Belges méridionaux; c'est une question que je ne puis ni ne voudrais décider" (Visscher 1820: 13).

Na de inleiding begint de eigenlijke anthologie. De meeste van de vertaalde tekstfragmenten in de *Mélanges* worden voorafgegaan door een korte biografische schets van de auteur in kwestie of een beknopte samenvatting van het geëxcerpeerde werk. Hier en daar geeft een voetnoot wat historisch-literaire achtergrondinformatie, bijvoorbeeld over de Hoekse en Kabeljauwse twisten in Helmers' *Hollandsche natie*. De gebloemleesde auteurs zijn voornamelijk in de achttiende eeuw te situeren. Het gaat achtereenvolgens om Willem van Haren, Jacobus Bellamy, Pieter Nieuwland, J.F. Helmers, L.W. van Merken, Simon Stijl, Jacob van Zevecote en alweer Nieuwland. Het geheel wordt afgesloten met een verhoudingsgewijs uitvoerige verhandeling over het leven en werk van diezelfde Nieuwland. Dit alles geeft de publicatie een erg hybridisch karakter: deels literatuurgeschiedenis, deels anthologie in vertaling, deels literair-kritische monografie. Deze mengvorm kunnen we trouwens in heel wat andere leerboeken terugvinden.

Visschers anthologie mogen we beschouwen als een eerste fase in het vernederlandsingsproces waarin voor het onderwijs een belangrijke rol was weggelegd. Die eerste stap bestond erin de Nederlandse literatuur ook toegankelijk te maken voor Franstaligen. In dit licht is de brief die Lucien Jottrand op 22 december 1825 vanuit Brussel schreef aan Johannes Kinker (d.i. vijf jaar na de publicatie van Visschers anthologie) relevant: "Ofschoon men overal de nederduitsche spraak met vlijt leeren en gebruiken ziet, zijn er velen van gevoelen dat goede vertalingen in 't fransch der beste nederduitsche schrijvers niet zouden nutteloos wezen, ter bevordering en verspreiding dezer vlijt in onze Brabandsche gewesten" (Hanou & Vis 1993: 158). In zijn antwoord, dat er pas twee maanden later komt, treedt Kinker zijn oudleerling bij. Vertalingen "in de taal onzer fransche naburen" zouden "veel [kunnen] bijdragen tot de verspreiding van de vaderlandsche taal" (Hanou & Vis 1993: 163). Het zal een dergelijke redenering geweest zijn die Visscher ertoe aanzette een uitgave te verzorgen met Nederlandse werken in Franse vertaling. Door voor gedichten te kiezen, heeft hij zijn anthologie waarschijnlijk een artistieke meerwaarde willen geven, zelfs al zijn alle Nederlandse verzen in Frans proza omgezet. Zoals hij uitdrukkelijk in zijn voorwoord stelde, voelde Visscher zich geroepen "à répandre le goût de la littérature belge" (Visscher 1820: [ii]). Met zijn *Mélanges* wilde de auteur de Franstaligen in de eerste plaats kennis laten maken met de rijkdom van de Nederlandse bellettrie. Pas als de Franstaligen ervan overtuigd konden worden dat ook het Nederlands een volwaardige cultuurtaal was met een eerbiedwaardige traditie en voldragen meesterwerken kon de volgende stap worden gezet.

3 Jean François Xavier Würth (1823)

Van het tweetalige Brussel verplaatsen we ons nu naar het eentalige Luik. In de zuidelijkste universiteit van het rijk had men dringend behoefte aan een handboek literatuur voor de colleges Nederlands. Deze colleges waren officieel verplicht voor alle letterenstudenten en voor iedereen die rechten studeerde, dit tot grote frustratie van de meeste betrokkenen. De hoogleraar Nederlands aldaar was, zoals eerder vermeld, Johannes Kinker en het was zijn favoriete alumnus Jean François Xavier Würth (1800-1874) die in 1823 met de taak werd belast een bruikbare publicatie samen te stellen. Dit werd na een paar hectische maanden de *Cours préparatoire à l'étude de la littérature hollandaise*. Het werk,

dat meer dan vijfhonderd pagina's telt, valt uiteen in drie delen. Het eerste deel geeft in vogelvlucht de ontwikkeling weer van de Nederlandse letterkunde. Daarop volgt chronologisch geordend een biografische gedeelte met gebloemde fragmenten. Het telt 414 pagina's en vertegenwoordigt aldus meer dan 80% van het werk. De laatste vijfenveertig pagina's ten slotte bevatten enkele naar het Frans vertaalde tekst(fragment)en waarvan de originelen in de *Cours préparatoire* opgenomen zijn. Zoals deze korte beschrijving illustreert, heeft Würth's studieboek met Visschers *Mélanges* het hybride karakter gemeen. Het onderscheidt zich dan weer van zijn voorganger door het geïntendeerde publiek en de heel wat ambitieuzere doelstellingen.

In zijn voorwoord geeft Würth enkele toelichtingen bij de opzet van het werk. De programmatische openingszin luidt als volgt:

Un désir ardent de voir que les jeunes gens des provinces méridionales s'appliquent à l'étude de la langue et de la littérature de nos frères septentrionaux, comme dans les provinces septentrionales tout jeune homme bien élevé veut connaître la langue et la littérature française; la conviction intime que l'étude simultanée des grands écrivains de la Hollande, et de ceux qui animés d'un esprit patriotique se voueront dans les provinces méridionales à une recherche franche de la vérité, est un des moyens les plus puissants pour unir les cœurs, et pour créer un esprit public; [...] voilà ce qui m'a engagé à publier ce petit ouvrage [...]. (Würth 1823: vii)

Naast de politiek-ideologische bekommernissen van zijn auteur getuigt het 'Avant-propos' ook didactisch van een fundamenteel andere aanpak dan Visschers *Mélanges*. Dat de literatuur hier ook, en zelfs voornamelijk, ten dienste staat van de *taalverwerving* moge blijken uit de volgende zin: "L'étude simultanée des principes d'une langue, et de quelques morceaux choisis de littérature de différents genres, est certainement la méthode la plus sûre de faire des progrès rapides, en même temps qu'elle est la plus agréable" (Würth 1823: vii). In essentie komt het erop neer dat de vooruitgang die met deze methode kon worden geboekt zich in de eerste plaats situeert op het gebied van de linguïstische competentie van de leerder.

Ondanks de ongelijke uitgangspositie sluit deze filosofie in zekere mate aan bij de praxis van de vakbroeders in het Noorden (Lulofs, Siegenbeek, Van Kampen, Simons, Van Capelle) voor wie het literatuuronderwijs een geschikt middel was om hun studenten een betere schrijf- en declameerstijl bij te brengen (Vis [2004]: passim). Dit begon overigens al in het voortgezet onderwijs waar aan het zogenaamde "kunstmatig lezen" grote aandacht werd besteed. Daarmee werd bedoeld het hardop voorlezen op de door de stijl van de tekst vereiste voorleestoon (Johannes 2007: 31). In Würth's colleges werd eveneens plaats ingeruimd voor het hardop voorlezen van verzen: zijn ijverigste leerlingen "récitaient les vers hollandais" op basis van een eerder gemaakte Franse vertaling (Würth 1823: vii-viii). In zijn tweetalige uitgave van Van Alphen's *Kleine gedichten voor kinderen* die het jaar daarop verscheen en toegesneden was op een jonger publiek van francofonen, licht Würth opnieuw zijn didactische doelstellingen toe: "[e]n vous faisant réciter les vers de van Alphen [...], je vous habituerai à parler clairement et naturellement, à prononcer exactement et sans affectation, à connaître et à suivre l'accent grammatical et la prosodie" (Würth 1824: v-vi). Een dergelijke werkwijze zal allicht ook zijn toegepast tijdens de colleges op de Luikse universiteit.

De 'Introduction' van de *Cours préparatoire* die op het voorwoord volgt, geeft ter oriëntatie een historische schets van de Nederlandse letteren. Voor

deze inleiding liet Würth zich inspireren door de naslagwerken die in het Noorden van de Lage Landen circuleerden: Nicolaas Godfried van Kampens *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* (3 delen 1821-1826)⁵ en Jeronimo de Vries' *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde* (2 delen 1810), een werk dat gebruik maakte van de toen nog ongepubliceerde aantekeningen van de Leidse hoogleraar Matthijs Siegenbeek. Mede door dit bronnenmateriaal is de gepresenteerde stof in Würths leerboek een louter Noord-Nederlandse aangelegenheid geworden. Voor zuidelijke auteurs was in de Luikse collegezalen nauwelijks of geen plaats.

Hoewel er geen werk van Vlaamse schrijvers is opgenomen, duiken in het begin van het historische overzicht toch een aantal Vlamingen op. Voor de middeleeuwse periode had dit ook moeilijk anders gekund. Bijzonder is echter dat Würth al in de vroegst overgeleverde Middelnederlandse literatuur gemeenschappelijke en unificerende tendensen meent te onderscheiden. Hiermee zijn we opnieuw aangekomen bij het politiek-ideologische aspect van dit leerboek. In Würths voorstelling van zaken vormden Noord en Zuid toen al een enkel volk en in de vaart van dat volk speelde de taal een essentiële rol. Even tekenend is dat auteurs vooral gewaardeerd worden wanneer ze het Nederlands hebben gepolijst tot een hoogwaardige cultuurtaal, of streng terechtgewezen omdat ze juist op dat terrein tekortschoten. De "langue hollandaise fut purifiée des mots étrangers" (Würth 1823: xv-xvi) door de geschriften van Coornhert en Marnix van St. Aldegonde. P.C. Hooft wordt met lof overladen: "Les progrès qu'il fit faire à la langue hollandaise sont immenses" (Würth 1823: xvi). Hetzelfde oordeel valt Vondel te beurt, "notre Shakespeare, [...] qui perfectiona la langue nationale" (Würth 1823: xvi). Ook de gedichten van Cats, dit als laatste voorbeeld, "ont beaucoup contribué à polir le langage du peuple" (Würth 1823: xvi).

Na de bloeiperiode van de Gouden Eeuw komt het verval, want de latere auteurs "n'ont rien, qui soit conforme au génie de la nation" (Würth 1823: xviii-xix). De logica van Würths betoog wordt hier warrig omdat de jonge docent zich geconfronteerd zag met twee moeilijk te verzoenen ideeën: enerzijds moest hij zijn Franssprekende studenten ervan overtuigen dat ze in cultureel-historisch én psychologisch opzicht tot de Nederlandse natie behoorden. Van hen werd immers verwacht dat ze de politieke realiteit van na 1814 als vanzelfsprekend zouden accepteren. Anderzijds moest Würth hun moedertaal, het Frans, als intrinsiek exogeen en onvaderlands veroordelen. Dit laatste blijkt onder andere uit zijn (overigens niet originele) stelling dat na de bloeiperiode van de Gouden Eeuw de Nederlandse belletrise, door zich louter van Franse modellen te bedienen, anemisch werd en zelfs vijandig aan de eigen volksgeest: "la littérature vraiment nationale avait disparu, pour faire place à une imitation servile et lourde des productions d'un peuple étranger" (Würth 1823: xxiv).

Het verval in de achttiende eeuw was weliswaar verregaand maar slechts tijdelijk van aard. Sindsdien is de verscheidenheid, rijkdom en kwaliteit van de schone letteren er in de Nederlanden aanzienlijk op vooruit gegaan. Würth concludeert enigszins apodictisch: "On a pu voir par ce petit tableau de la littérature hollandaise qu'elle est maintenant dans un état fort brillant" (Würth 1823: xl). Een van de teksten die als representatief voor het nieuwe elan in de vaderlandse literatuur is opgenomen, is zowaar Kinkers 'Afscheid aan het IJ en

---

⁵ Toen Würth zijn leerboek schreef, waren van Van Kampens werk slechts de eerste twee delen verschenen.

den Amstel' (Würth 1823: 317-324).⁶ Typerend voor zijn ideologische gezindte is dat Würth de heropleving van het letterkundige bedrijf rechtstreeks koppelt aan de politieke realiteit: "on peut espérer qu'elle [de literatuur] se perfectionnera encore sous un gouvernement paternel et éclairé, le seul qui puisse gagner les cœurs des habitants des Pays-Bas" (Würth 1823: xl-xli). De evidentie waarmee hier een oorzakelijk verband wordt gesuggereerd tussen het staatsbestuur enerzijds en de bloei der letteren anderzijds is kenmerkend voor het vaderlandslievende discours uit die tijd. Bovendien gaat het voor Würth in deze context niet louter om eenrichtingsverkeer. Drukt het overheidsbeleid een onuitwisbare stempel op de ontwikkelingsgang van de literatuur, dan heeft diezelfde literatuur ook een impact op het gevoel van nationale eenheid. Immers, de studie van de Nederlandse letteren "contribuera en même-tems à créer chez nous un esprit public, et à reveiller dans tous les cœurs l'amour de l'union et de la patrie" (Würth 1823: xli-xlii). Dit ideologische standpunt in de *Cours préparatoire* valt evenzeer af te leiden uit de keuze aan schrijvers en teksten (zie hiervoor Janssens & Steyaert 2008: 351-360). In dit opzicht kreeg het handboek in het aanleveren van vaderlandslievende teksten een haast prescriptief karakter. Tijdens de rest van zijn onderwijscarrière zou Würth zich blijven beijveren – en niet altijd even "zoet en stil" – voor het Nederlands in het Zuiden.⁷

4 De nawerking van Würths *Cours préparatoire*

Een "ancien officier supérieur" die zich slechts identificeert met de letters R.A. betoogde in 1823 in de *Annales belgiques des sciences, arts et littérature* niet onterecht dat de titel van de *Cours préparatoire* ietwat ongelukkig gekozen was. Würths leerboek is immers geen graduele inleiding die de studenten methodisch inwijdt in de Nederlandse letteren om via steeds veeleisender teksten te eindigen met de artistieke hoogtepunten. Het werk presenteert meteen voor elke periode de meest geslaagde voortbrengselen en dit ongeacht hun moeilijkheidsgraad. Het boek had dan ook beter geheten *Choix de divers morceaux de littérature tirés des meilleurs auteurs hollandais*, aldus de recensent in de *Annales belgiques* (R.A. 1823: 84).⁸

In zijn studie over het negentiende-eeuwse Noord-Nederlandse literatuuronderwijs spreekt Johannes over een esthetische wending die te situeren zou zijn rond 1840. Het tot dan toe populaire gebruik om in de handboeken een veelheid aan tekst- en stijlsoorten bijeen te brengen maakte toen plaats voor een tekstaanbod waarin het accent veeleer kwam te liggen op literaire kwaliteit (Johannes 2007: 34-36). Würths leerboek, dat tegelijkertijd anthologie en literatuurgeschiedenis wilde zijn, week dus in dit opzicht af van wat toen gebruikelijk was in het Noorden. Wel valt de publicatie van de *Cours préparatoire* samen met een andere paradigmatische omslag, door Johannes de historische wending genoemd (Johannes 2007: 37). In de jaren twintig van de negentiende eeuw verschenen in Noord-Nederland de eerste (niet-academische) literatuurgeschiedenissen voor schoolgebruik en werd de aanpak in het letterenonderwijs

---

⁶ John Bowring beweerde zelfs in zijn *Sketch of the Language and Literature of Holand* uit 1829: Kinkers "Adieu to the Y and the Amstel, on his removal to Liege, is among the best of modern compositions [in Dutch]" (Bowring 1829: 115).

⁷ Zie Rutten 1963 voor een gedetailleerd overzicht van Würths academische carrière en zijn soms koppige onverzettelijkheid.

⁸ In diezelfde *Annales belgiques* verscheen nog datzelfde jaar een tweede recensie, volgens het naschrift geschreven voordat de recensent ("Aug. V.") kennis had kunnen nemen van de eerdere bespreking door "R.A.". (Aug. V. 1823).

meer historiserend. Deze observatie is ook geldig voor de leermiddelen in het Zuiden. Ik herinner eraan dat onder meer Visschers *Mélanges de poésie et de littérature* uit 1820 begint met een bondige literair-historische inleiding. Voor zijn tekstkeuze beperkt Visscher zich echter uitsluitend tot moderne auteurs (met als uitzondering Van Zevencote), dit in tegenstelling tot Würth die ook uittreksels geeft uit de literatuur van de Gouden Eeuw en de gebloemleeste teksten chronologisch rangschikt.

Würths studieboek lijkt succes gehad te hebben want in 1825, d.i. amper twee jaar na publicatie, waren alle vijfhonderd exemplaren verkocht. In plaats van een herdruk kwam er een volledig nieuw werk, de *Leçons hollandaises de littérature et de morale*, waarvan de opzet gebaseerd was op de beroemde *Leçons françaises de littérature et de morale* (1804) van Noël en De la Place. Toch bleef Würths literair-historische overzicht uit de *Cours préparatoire* ook na 1823 circuleren in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In 1828 bracht de Fransman Louis-Vincent Raoul (1770-1848) zijn *Leçons de littérature hollandaise* in het licht als vierde deel van zijn *Œuvres diverses*. Raoul was in 1817 benoemd tot hoogleraar Frans aan de universiteit te Gent en werd zo de onmiddellijke collega van Johannes Matthias Schrant, priester-hoogleraar Nederlands. Het voorwoord van de *Leçons de littérature hollandaise* telt veertien pagina's en begint op een manier die aan Visschers *Mélanges* doet denken. Door velen miskend, heeft de literatuur in de "langue nationale" de vereiste kwaliteiten "d'occuper un rang distingué parmi celles des autres peuples de l'Europe" (Raoul 1828: i).

De auteur laat het voorwoord in zijn *Leçons* volgen door een 'Tableau, en raccourci, de la littérature et des sciences dans les Pays-Bas' (Raoul 1828: xv-xxxvii). Het is op deze plaats dat Raoul een ingekorte bewerking geeft van het inleidende overzicht uit de *Cours préparatoire* van Würth. Dat de soms Fransvijandige sentimenten in het origineel de Franse hoogleraar voor problemen stelden, blijkt uit een plaats waar Raoul bewust afwijkt van zijn brontekst. Terwijl Würth geen blad voor de mond neemt als hij de achttiende eeuw behandelt en de zijns inziens kwalijke invloeden vanuit Frankrijk die een eigen vaderlands stemgeluid smoorden, wenst Raoul een ander beeld op te hangen. De kwalitatieve neergang van de Nederlandse letterkunde wordt volgens hem al te gemakkelijk toegeschreven aan een vermeende "manie qui s'était emparée de tous nos auteurs, de vouloir imiter la litté[ra]ture française, de s'asservir à ses règles tyranniques, de négliger leurs propres richesses littéraires, et d'oublier le caractère de leur nation" (Raoul 1828: xxi-xxii). Dit zijn verwijten die hij nagenoeg in deze vorm bij Würth had gelezen. Van hun geldigheid is hij geenszins overtuigd: "c'est peut-être prendre l'effet pour la cause", want de imitatie van modellen als Corneille, Racine, Boileau en Voltaire "pourrait bien n'être pas un si grand mal" (Raoul 1828: xxii). Deze interventie geeft aan hoe gevoelig een en ander lag in de zuidelijke provincies van het rijk.⁹

Na dit 'Tableau' volgt de tweetalige bloemlezing met telkens de originele tekst op de linker- en de berijmde Franse vertaling op de rechterpagina. Zonder dat hiervoor een reden is opgegeven, biedt de anthologie uitsluitend gedichten aan en geen proza. Raouls selectie wijkt verder nauwelijks af van wat andere anthologieën uit die tijd te bieden hebben. Middeleeuwse werken zijn niet opgenomen. De Gouden Eeuw is rijkelijk vertegenwoordigd met Huygens

---

⁹ Voor de receptie van Würths *Cours préparatoire*, die in de Luikse pers op ideologische gronden werd aangevallen, zie Janssens & Steyaert 2008: 360-363 en Spronck & Vis 2001.

(punttdichten), Cats, Vondel (fragment uit *Lucifer*), De Groot, Jan Vos, Jeremias de Decker en Hooft (fragment uit *Baeto*). Voor de originele teksten heeft de vertaler zich laten leiden door wat hij aantrof in de anthologie *Proeven der Nederlandsche dichtkunde*, het jaar te voren uitgebracht door de al eerder genoemde Johannes Matthias Schrant.¹⁰ Het is niet ondenkbaar dat Schrants studenten gebruik hebben gemaakt van Raouls Franse vertalingen als hulpmiddel bij hun studie Nederlands. Met de kennis van en enthousiasme voor het Nederlands bij het Gentse studentenpubliek was het hoe dan ook droevig gesteld (Deprez 1989: 27).

De *Leçons* worden afgesloten met een biografische schets van de geëxcerpeerde auteurs. Hieruit blijkt dat Raoul de literaire historiografieën van Siegenbeek en Van Kampen heeft geconsulteerd en als leidraad gebruikt (Raoul 1828: 332). Een mededeling over Adam Simons, dichter en hoogleraar Nederlands te Utrecht, is veelzeggend: “il obtint, en 1815, pour prix de ses travaux littéraires, et surtout en récompense de ses sentiments patriotiques, la chaire de littérature hollandaise à Utrecht” (Raoul 1828: 324). Zo wordt bevestigd wat we al langer vermoedden: de leerstoelen Nederlands hadden het potentieel speerpunten te worden van de nationalistische taal- en onderwijs-politiek van Willem I.¹¹

Vermeldenswaard is dat ook anderen in de Vlaamse provincies zich voor hun educatieve initiatieven lieten inspireren door de handboeken van de Luikse docent. In de *Zede- en letterkundige lessen, of bloemlezing uit Nederlandsche dichters en prozaschrijvers* van Petrus van Genabeth uit 1828 wordt bijvoorbeeld rechtstreeks verwezen naar de leermiddelen van Würth. Wel heeft de Noord-Nederlander Van Genabeth (1793-1852), die op het Brugse atheneum het vak Nederlands onder zijn hoede had, heel wat kritiek op de tekstselectie van zijn collega. Het is net omdat Würths handboeken op dat vlak niet voldeden, dat hij voor zijn leerlingen een nieuwe anthologie heeft samengesteld (Genabeth 1828: vi).¹² De impact van Würths studiemateriaal beperkte zich bovendien niet tot de leermiddelenproductie stricto sensu. Zelfs in de toenmalige Vlaamse letterkunde vinden we referenties terug naar diens publicaties voor het onderwijs. In zijn *Lofdicht op de Nederlandsche taal*, geschreven in 1827 en vervolgens bekroond en uitgegeven door de in 1819 opgerichte Brusselse maatschappij Concordia, citeert de dichter Prudens van Duyse in een noot bij een passus over Vondel uit de Franstalige *Cours préparatoire* (Duyse 1829: 19).

Al deze elementen wijzen op het bestaan van een intrigerende wisselwerking tussen de docenten en de door hen gebruikte leermiddelen in Noord en Zuid alsook op een complexe receptie- en verspreidingsgeschiedenis van de studieboeken Nederlands. In de lijst met intekenaren voor de *Cours préparatoire* die voorin werd afgedrukt vinden we bijvoorbeeld naast een vijftal leraren uit Luxemburg ook de namen terug van vier leraren die werkzaam waren op het atheneum in Brugge (onder wie dus Van Genabeth). In een anonieme Vlaamse bloemlezing die in Antwerpen werd gedrukt, wordt in het voorwoord

¹⁰ In 1829 verscheen hiervan te Gent het pendant *Proeven van Nederlandschen prozastijl, uit zeven eeuwen*.

¹¹ Over Johannes Kinker schrijft Raoul: “Appelé en 1817, à la chaire de littérature hollandaise à Liège, il y exerce aujourd’hui ses fonctions de la manière la plus distinguée, et contribué [sic] puissamment, par ses leçons comme par ses écrits, à propager dans cette partie du royaume la connaissance et le goût de la langue nationale” (Raoul 1828: 322).

¹² Meer details over Van Genabeths handboek en zijn sneer naar Würths eerdere publicaties zijn te vinden in Steyaert 2007: 63-64.

zelfs gerefereerd aan Würths leermiddelen – en dan in het bijzonder aan diens *Leçons hollandaises de littérature et de morale* – als de “beste en meest bekende hier te land” (*Nederlandsche bloemlezing* 1828: iv). Over de distributie van deze leermiddelen Nederlands en hun bruikbaarheid in verschillende onderwijssituaties is het laatste woord nog niet gezegd. Aanvullend onderzoek is nodig om zowel de geïnstitutionaliseerde netwerken als de meer incidentele contacten tussen de docenten in de verschillende delen van het rijk in kaart te brengen.

5 Lodewijk Gerard Visscher (1827)

Voor het volgende boek grijp ik terug naar een auteur die al eerder aan bod is gekomen. Visschers *Nederlandsche chrestomatie ten gebruike bij het hooger onderwys* verscheen te Leuven in 1827, vlak na zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar aan het Collegium Philosophicum op 31 december 1826. Aan het Collegium, opgericht door Willem I, konden aspirant-priesters zich voorbereiden op hun theologische studies aan het seminarie. Visschers naam komt niet voor op de titelpagina van de *Nederlandsche chrestomatie* maar staat afgedrukt onder het uiterst beknopte voorwoord. Daarin legt de auteur in een viertal zinnnetjes zijn bedoelingen uit. De opgenomen stukken zijn bestemd voor “die Studenten, welke in de Nederlandsche taal, welsprekendheid, letterkunde en geschiedenis niet genoegzaam voorbereid zijn, om [z]ijne eigenlijk gezegde Akademische lessen te volgen” (Visscher 1827: [i]). De anthologie is dus on-dubbelzinnig geconcipteerd als een remediërend werkinstrument. In tegenstelling tot de eerdere *Mélanges de poésie et de littérature* (1820), en meer nog dan Würths *Cours préparatoire* (1823), is de *Nederlandsche chrestomatie* een leerboek waarin de literaire teksten ten dienste staan van de taalverwerving. Visscher heeft het in het voorwoord expliciet over “de grammaticale ontleding van het een of ander opstel in versmaat of proza”. Het is met dit doel voor ogen dat hij deze “kleine verzameling van belangrijke en in eenen goeden geest geschreven stukken” heeft samengebracht (Visscher 1827: [i]). Aan de Leuvense universiteit (net als in Gent, om over Luik maar te zwijgen) was het toen alles behalve evident om zelfs het vak Nederlandse taal- en letterkunde in het Nederlands te doceren. Een terloopse opmerking van J.J.F. Wap in het overlijdensbericht van Visscher spreekt boekdelen: voor zijn studenten Nederlands zag Visscher zich verplicht “soms naar omstandigheden (voor Luxemburgers of Walen), [...] in vloeiend Fransch” college te geven (Wap 1859: 70).

Uit de selectie die Visscher zijn studenten voorschotelt, kunnen we heel wat afleiden over het literair-politieke klimaat in die tijd. Het handboek valt uiteen in twee delen: het eerste is gewijd aan het proza, het tweede aan de poëzie. De chrestomathie opent met een stukje ‘De bijbel het beste boek’ van de Gentse hoogleraar Schrant. Er komen nog twee andere expliciet religieuze prozastukjes in voor waarbij Visscher na de naam van de auteur (Van Olmen en Van Beekom) netjes de aanduiding “R.K. Priester en Pastoor” toevoegde. Allicht probeerde Visscher op die manier het Nederlands te dissociëren van het protestantse imago dat er voor sommigen in het Zuiden aan vastkleefde. Ook het eerste gedicht heeft de bijbel als inspiratiebron: Visscher koos voor Wiselius’ berijmde vertaling van het achtste hoofdstuk uit het boek Jesaja. Verder laat Visschers selectie mooi zien hoe men door de verstrengeling van meer historisch georiënteerde teksten met proza over eigentijdse onderwerpen de nieuwe politieke realiteit vermocht te enten op als gemeenschappelijk gepresenteerd cultureel-literair erfgoed. Uit het oeuvre van Matthias Engelberts koos Visscher

de 'Verdediging van de eer der Hollandsche natie', een werk dat voor het eerst verscheen in 1763. Daarin wordt met aandrang opgeroepen om niet klakkeloos buitenlandse zeden over te nemen. Het was een oproep die in 1827 vermoedelijk nog actueel werd geacht. Vaderlandse trots wordt verder aangekweekt met een anonieme tekst over het 'Stoutmoedig bedrijf van Herman de Ruiter', gevolgd door de 'Rede van Willem I in de vergadering der Algemeene Staten'.

Het deel met prozastukken wordt afgesloten met een uitvoerige tekst van Visscher zelf. Het is getiteld: 'Over de invoering der landtaal' en beslaat tweeëntwintig pagina's. In 1825, twee jaar voor het verschijnen van zijn leerboek, had Visscher zijn boekje *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal* gepubliceerd. Hoewel de titel ervan anders laat vermoeden, ontwikkelt Visscher daarin de these dat het Nederlands eigenlijk niet ingevoerd dient te worden aangezien het er nooit is weggeweest. De zelfuitgeroepen onpartijdigheid in de *Mélanges* die het Visscher niet toeliet het Frans en het Nederlands tegenover elkaar te stellen of linguïstische waardeoordelen uit te spreken is nu verdwenen. In de sterk ingekorte versie voor de *Nederlandsche chrestomatie* poneert hij bijvoorbeeld dat het Nederlands voor "den ongeoeffendsten [net] zoo bevallig [is] als voor den geleerdsten", terwijl "het den Franschen" zonder woordenboek "onmogelijk [is] om de wetenschappelijke voortbrengselen van hunne eigene landslieden te verstaan, zich in de kunsten uit te drukken, of in de fabrieken te doen begrijpen" (Visscher 1827: 104). Het Nederlands is met andere woorden niet alleen geschikt als taal der wetenschap maar het is ook nog eens meer egalitair dan de taal van de zuiderburen.

Vergeleken met zijn eerste leerboek vaart Visscher dus een radicalere koers. In zijn verhandeling *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal* had de auteur zich zelfs de opmerking verstout dat de "Waalsche gewesten" niet beschikken over een eigen literatuur: "Die provincien, waar [het Nederlands "niet nationaal is"], zijn het minst bevolkt, en hebben in hunne, naar het fransch zweemende, taal, noch letterkunde, noch beschaving" (Visscher 1825: 164). In de *Nederlandsche chrestomatie* werd deze passage evenwel geschrapt. Er is geopperd dat deze nieuwe polemische ingesteldheid Visscher het professoraat aan het Collegium Philosophicum heeft opgeleverd (Frederiks & Van den Branden 1888-1891: 829). In ieder geval wilde de bloemlezing een praktische toepassing zijn van de basisstelling die in het essay 'Over de invoering der landtaal' als volgt werd verwoord: "Het gebruik der landtaal is door geheel het noorden in aanzien, en dat aanzien, het welk de steun is der letterkunde, wordt op zijne beurt wederom door de letterkunde versterkt" (Visscher 1827: 113). Dit was ongetwijfeld de achterliggende boodschap in heel wat van de toen geproduceerde literatuurhandboeken.

6 Germain-Benoît-Joseph Raingo (1829) en Joseph Paquet (1830)

Tot slot wil ik nog even stilstaan bij het literatuuronderwijs op de athenea in twee nog niet eerder aan bod gekomen regio's in het Franstalige zuiden: Mons (Bergen) in de provincie Henegouwen (Hainaut) en Luxemburg in de gelijknamige provincie, nu hoofdstad van het Groothertogdom Luxemburg.

De Bergense leraar Germain-Benoît-Joseph Raingo (1794-1866) is de auteur van een leesboek bedoeld voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Het telt twee delen en heet voluit *Chrestomathie hollandaise, recueil de morceaux en prose et en vers, extraits des meilleurs auteurs, et contenant des leçons de morale et de littérature, à l'usage de la jeunesse*. Over de inhoud ervan zegt de auteur in een 'Avertissement' weinig meer dan dat de gekozen teksten

"instructifs et moraux" van aard zijn (Raingo 1829: I, iv). Het eerste deel met proza telt 112 bladzijden en is opgesplitst in een aantal categorieën die doen denken aan de opdeling naar genre zoals die ook in het invloedrijke handboek van Noël en De la Place is terug te vinden. Er zijn 'Fragments historiques', 'Narrations', 'Dialogues', specimina van de 'Style épistolaire', 'Descriptions, tableaux et portraits' enzovoort. In de bloemlezing verschijnen de teksten zonder annotaties of commentaar over de auteurs, voor zover hun naam al wordt meegedeeld. Enige ambitie kan Raingo niet worden ontzegd want sommige uittreksels die hij opneemt, zijn meer dan zomaar wat eenvoudige lees-oefeningen.¹³ Naast de complexe bijdragen bevat de *Chrestomathie hollandaise* echter ook heel wat materiaal dat meer op het niveau van de gewone scholier is gericht. Onder het kopje 'Style épistolaire' krijgen we een verzameling brieven die als model kunnen dienen in een handelscorrespondentie of die tonen hoe je een vriend correct contacteert "pour lui proposer une énigme" (Raingo 1829: I, 78). Basiswoordenschat wordt dan weer aangeleverd met teksten over de natuur en het menselijk lichaam.

Het tweede boekdeel met poëzie(fragmenten) verscheen zonder apart voorwoord en is samengesteld volgens hetzelfde stramien van het prozadeel. Dit wil zeggen dat de teksten per genre gegroepeerd staan. De zesenzeventig bladzijden worden gevuld met 'Fables et allégories', 'Définitions et descriptions', 'Satires, épigrammes, bons mots, etc.', 'Morceaux lyriques' en afgesloten met 'Narrations'. Ook hier treffen we grote verschillen aan in moeilijkheidsgraad. Veeleisende gedichten zoals uittreksels uit Helmers' *Hollandsche natie* worden afgewisseld met korte raadselversjes, 'Charades et logogripes'. Het resultaat is een zeer heterogene verzameling aan tekstmateriaal. Het is vrijwel zeker dat voor de 'moeilijke' teksten Würths leerboeken als directe bron hebben gefungeerd (Janssens & Steyaert 2008: 377-380). Ook de *Nederlandsche chrestomatie* die Visscher in 1827 samenstelde ten behoeve van zijn Leuvense studenten is Raingo vermoedelijk tot nut geweest. Overigens werd Raingo als voorvechter van de nationale taal in Wallonië door diezelfde Visscher geprezen in het al eerder genoemde geschrift *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal* (Visscher 1825: ix-x).

Hierboven bleek al het belang van Würths *Cours préparatoire* voor leraren Nederlands elders in het Verenigd Koninkrijk. Een van de 122 intekenaren op Würths handboek was de toen negentienjarige Joseph Paquet (1804-1858). Na zijn kandidaats in de wijsbegeerte trok deze alumnus van Kinker naar het Leuvense Collegium Philosophicum om er zich voor te bereiden op zijn priesterstudies. Toen zijn opleiding was afgerond, kreeg hij een aanstelling als leraar op het atheneum te Luxemburg. In deze stad liet Paquet in 1830 een bundel leesteksten verschijnen onder de titel *Chrestomathie hollandaise*, dezelfde (hoofd)titel dus als Raingo's publicatie. Nog hetzelfde jaar rolde van dit boek een tweede druk van de persen, ditmaal met de toevoeging *Suivie d'un vocabulaire* op de titelpagina. De bloemlezing zal ongetwijfeld zijn samengesteld voor zijn leerlingen aan het atheneum waar Paquet, naast de lessen Nederlands, nog heel wat andere vakken voor zijn rekening nam. De titel *Chrestomathie* is ietwat misleidend in die zin dat slechts een derde van de 230 pagina's bestaat uit

¹³ Een selectie: 'Mort de Plin le naturaliste' (Van Hall), 'Dévouement de Goffin' (Van Meerten), 'Mélodie de la langue hollandaise' (Kinker), 'Coup d'œil sur la littérature hollandaise au 17.e siècle' (Siegenbeek), 'Sur la formation du goût' (Feith), 'La condition des femmes' (Van Meerten), 'La religion' (P. Moens), 'La navigation' (Nieuwland), 'Charles Quint' (Stijl).

leesteksten. De rest van het boek wordt ingenomen door de woordenlijst, die gaat van "Aan" (met onder andere als voorbeeldzin "Namen ligt aan de Maas") tot "Zworf", waarbij de leerder wordt doorverwezen naar "Zwerven". Paquet lijkt hiermee de woordenboekschrijver Ph. Olinger na te volgen die eveneens verleden tijden opnam in zijn naslagwerk. Dit was een noodzaak want "l'irrégularité des participes et la difficulté de trouver les verbes dont ils font partie, effraient et découragent les jeunes gens", aldus Olinger in het voorwoord bij zijn *Nieuw Nederduitsch en Fransch woordenboek* (Olinger 1828: ii).

De *Chrestomathie* verscheen zonder voorwoord, opdracht of inleiding. Na een lijstje van gebruikte afkortingen volgt onmiddellijk de eerste leestekst. Ondanks de afwezigheid van een oriënterende inleiding is het niet zo moeilijk de opzet te raden van dit boek. De aangeboden teksten in Paquets bloemlezing werden duidelijk niet gekozen met het oogmerk de studenten vertrouwd te maken met een aantal canonieke schrijvers uit de Nederlandse literatuur. De korte prozastukjes zijn zonder uitzondering anoniem en lijken vooral tot doel te hebben de woordenschat van de leerders uit te breiden. Door hun sterk moraliserende karakter staan deze prozastukjes nog volop in de traditie van Noël en De la Place en hun *Leçons françaises de littérature et de morale*. De indeling van het materiaal naar genre wordt echter niet gevolgd.

Conform aan de patriottische reflex waarvan de toenmalige leermiddelen blijk gaven, ruimt Paquet veel plaats in voor betekenisvolle momenten of roemrijke heldendaden uit de geschiedenis van de Nederlanden. Treffende voorbeelden hiervan zijn teksten over de ontploffing van het schip van Bontekoe, de list met het turfschip van Breda, de moord op Willem van Oranje en een anekdote over Jan Pietersz. Coen. Of Paquet zelf de auteur is van de opgenomen prozastukken is niet geheel duidelijk maar vermoed mag worden van niet. Op de titelpagina staat eenvoudigweg "*publiée par Joseph Paquet*" (mijn nadruk, ks). De bloemlezing met anonieme teksten eindigt toepasselijk met 'Drie Vaderlandsche lieder [sic]', de enige niet-prozateksten in de *Chrestomathie*.

Een vergelijkende analyse van de Bergense en Luxemburgse chrestomathieën suggereert dat er aanzienlijke regionale verschillen bestonden in het aangeboden lesmateriaal in het voortgezet onderwijs. De inhoud van Raingo's bloemlezing bevat bijvoorbeeld een groot aantal teksten voor 'gevoorderden' die ook op de Luikse universiteit gelezen werden. Paquet is in dit opzicht veel bescheidener en heeft in zijn anthologie geen literaire pretenties.¹⁴ De taalverwervingscomponent treedt bij Paquet nadrukkelijk op de voorgrond door de uitvoerige woordenschatlijst die integraal deel uitmaakt van het leerboek. Naast deze markante verschillen zijn er ook een aantal overeenkomsten. Het vaderlandslievende gehalte van deze boekjes, die op hun bescheiden manier de boodschap tot consolidatie van de eenheidsstaat uitdroegen, is in beide gevallen sterk aanwezig. Frappant is ook het opvoedkundige aspect van de twee bloemlezingen waarbij de literaire vorm vaak ondergeschikt wordt aan de zedelijke verheffing, hoewel Raingo daarnaast ook 'hoge' literatuur brengt. In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was er een sterke traditie van zulke moraliserende leerboeken. Dit laat zich onder andere afleiden uit de be-

---

¹⁴ Volgens het *Mémorial législatif et administratif du Grand-Duché de Luxembourg* (1841: 277) met de lesprogramma's voor het Luxemburgse atheneum voor het schooljaar 1840-1841 werd de *Chrestomathie* nog altijd gebruikt als leerboek Nederlands, dit in combinatie met Tollens' *Overwintering der Hollanders op Nova-Zembla*. Of Tollens' gedicht ook werd behandeld als aanvulling op de *Chrestomathie hollandaise* ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is niet bekend.

schrijvende titels. Behalve het werk van Raingo (*Chrestomathie hollandaise [...] contenant des leçons de morale et de littérature*) zijn ook al Würths *Leçons hollandaises de littérature et de morale* (1825) en Van Genabeths *Zede- en letterkundige lessen* (1828) genoemd. In het Noorden bewees Siegenbeeks collectie *Dichterlijke zedelessen voor de jeugd* (1811) evenzeer goede diensten (Johannes 2007: 35).

7 Besluit

Wat opvalt in de handboeken uit deze periode is de utilitaire manier waarop met literaire teksten werd omgesprongen. Zowel in het voortgezet als in het hoger onderwijs beschouwde men de letterkunde als een instrument in het taalverwervingsproces en als middel om de studenten stijlgevoel bij te brengen. Ook is duidelijk geworden dat het zelfs in Leuven en Gent geen evidentie was om zonder toegevingen aan de Franstalige studenten aan Nederlandse literatuurstudie te doen. Visscher zag zich genoodzaakt voor zijn Leuvense publiek aangepast leesmateriaal uit te geven (*Nederlandsche chrestomatie*). Het was dus zeker niet alleen aan de universiteit te Luik dat aan (elementaire) taalverwerving moest worden gedaan.

De taalpolitiek van Willem I was erop gericht in een vrij korte tijdspanne het Nederlands in te voeren op de colleges, athenea en universiteiten in het Zuiden. Veel gelegenheid hadden leerkrachten en docenten niet om methodisch een coherent programma klaar te stomen. Tijdsgebrek noopte hen veel van elkaar over te nemen. Ook was men aangewezen op hetzelfde, geringe aantal bronnen. Mede als gevolg daarvan valt in de keuze van het tekstmateriaal weinig origineels te vinden. Men las dezelfde auteurs en in heel veel gevallen dezelfde werken en fragmenten. Wetenschappelijke diepgang mag men bij dit alles vanzelfsprekend niet verwachten. Ondanks het gebrek aan concrete (didactische) samenwerkingsprojecten tussen de docenten en leraren in het Zuiden vonden de diverse leermiddelen, die ze in eerste instantie produceerden voor een lokaal publiek, hun weg naar verschillende delen van het rijk. Raingo's Henegouwse bloemlezing bijvoorbeeld circuleerde op verschillende colleges in Wallonië en Luxemburg terwijl Würths anthologieën voor Luikse studenten ook in Vlaanderen bekendheid genoten en er (indirect) de plaatselijke handboekenproductie hebben beïnvloed.

Ten slotte staat ook vast dat het literatuuronderricht in heel wat leermiddelen dienstbaar gemaakt werd aan de nationale zaak. Concreet betekent dit dat de periodisering in de literatuurgeschiedenissen een weerspiegeling werd van de politieke ontwikkelingen in de Lage Landen. Deze sterk ideologisch geïnspireerde aanpak zou trouwens nog heel lang doorwerken in de neerlandistiek (Steyaert 2009). In de periode 1814-1830 dienden de letterkundige voortbrengselen als historisch bewijsmateriaal dat de onderliggende logica alsook de billijkheid van de taalpolitiek van Willem I moest aantonen. De bloei van de contemporaine letterkunde die in de leerboeken zowat als een axioma werd voorgesteld, liet zien dat het ook politiek met de Lage Landen de goede kant opging.

Bibliografie

Aug. V. 1823. 'Littérature. Cours préparatoire à l'étude de la littérature hollandaise'. *Annales belgiques des sciences, arts et littérature* 12: 271-286.

- Bowring, J. 1829. *Sketch of the Language and Literature of Holland*. Amsterdam: Diederichs Brouwers.
- Deprez, A. 1989. 'De professionalisering van de neerlandistiek in Vlaanderen, 1817-1914'. *De negentiende eeuw* 13: 23-32.
- Duyse, P. van. 1829. *Lofdicht op de Nederlandsche taal, door het Koninklijk Genootschap Concordia te Brussel, bekroond en in het licht gegeven*. Brussel: J. Sacré.
- Frederiks, J.G. & F.J. van den Branden. 1888-1891. *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*. Amsterdam: L.J. Veen.
- Genabeth, P. van. 1828. *Zede- en letterkundige lessen, of bloemlezing uit Nederlandsche dichters en prozaschrijvers, ten dienste der athenea, kollegien en bijzondere gestichten van opvoeding*. Brugge: C. de Moor.
- Hanou, A.J. 1988. *Sluiers van Isis. Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting, in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen. 1790-1845*. Twee delen. Deventer Studiën 5. Deventer: Uitgeverij Sub Rosa.
- Hanou, A.J. & G.J. Vis (red.). 1993. *Johannes Kinker (1764-1845). Briefwisseling (Deel II: 1823-1828)*. Amsterdam: Rodopi.
- Janssens, G. & K. Steyaert. 2008. *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830). Niets meer dan een boon in een brouwketel?* Brussel: VUB Press.
- Johannes, G.J. 2007. *Dit moet u niet onverschillig wezen! De vaderlandse literatuur in het Noord-Nederlands voortgezet onderwijs 1800-1900*. Nijmegen: Vantilt.
- Jonghe, A. de. 1967. *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing*. Sint-Andries-bij-Brugge: J. Darthet.
- Kinker, J. 1821. *Gedichten*. Deel 3. Amsterdam: Johannes van der Hey.
- Mémorial législatif et administratif du Grand-Duché de Luxembourg / Verordnungs- und Verwaltungsblatt des Großherzogthums Luxemburg* 33, 1841.
- Nederlandsche bloemlezing of verzameling van de beste stukken der Nederduitsche dichters, die in de drie laatste eeuwen gebloeid hebben*. 1828. Eerste deel. Antwerpen: J.-E. Rysheuvels.
- Olinger, Ph. 1828. *Nieuw Nederduitsch en Fransch woordenboek. Nouveau dictionnaire hollandais français*. Tweede druk. Brussel: Auguste Wahlen en A. Dewasme.
- Paquet, J. 1830. *Chrestomathie hollandaise. Suivie d'un vocabulaire*. Tweede druk. Luxembourg: Schmit-Brück.
- R.A. 1823. 'Littérature hollandaise. Cours préparatoire à l'étude de la littérature hollandaise'. *Annales belgiques des sciences, arts et littérature* 12: 74-89.
- Raingo, G.-B.-J. 1829. *Chrestomathie hollandaise, recueil de morceaux en prose et en vers, extraits des meilleurs auteurs, et contenant des leçons de morale et de littérature, à l'usage de la jeunesse*. Twee delen. Mons: M.-J. le Roux.
- Raoul, L.V. 1828. *Leçons de littérature hollandaise, traduites en français*. Brussel: H. Tarlier.
- Rutten, M. 1963. 'Neerlandica aan de universiteit van Luik. Jean François Xavier Würth'. *Tijdschrift voor levende talen / Revue des langues vivantes* 29: 536-578.

- Spronck, L. & G.J. Vis. 2001. 'Eigenzinnig optimisme tegenover "bedekte kwaadwilligheid". Johannes Kinker bericht uit Luik, 29 januari 1824'. *Spiegel der letteren* 43.1: 61-75.
- Steyaert, K. 2007. "'Een zuidelijk voortbrengsel van den kouden grond": taalpolitieke aspecten van de Nederlandse literaire historiografie in de Waalse provincies'. W. Vandenbussche & G. Janssens (red.), *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Gent: 49-66.
- Steyaert, K. 2009. 'Het Nederlandse literatuuronderwijs in de Waalse provincies als prescriptieve *Landeskunde* (1817-1900)'. J. Konst, M. Hüning en T. Holzhey (red.), m.m.v. G. Janssens, S. Kiedron en R. Vismans, *De geschiedenis van de extramurale neerlandistiek in Europa*. Nederlandse-Studien. Münster: Waxmann. (ter perse)
- Vis, G.J. [2004]. *Van Siegenbeek tot Lodewick. Verkenningen naar de geschiedenis van de studie der Nederlandse letterkunde, speciaal in het onderwijs*. Amsterdam Historische Reeks, Kleine serie 46. [Amsterdam]: Universiteit van Amsterdam.
- Visscher, L.G. 1820. *Mélanges de poésie et de littérature des Pays-Bas*. Brussel: Hublou.
- Visscher, L.G. 1825. *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal*. Brussel: Brest van Kempen.
- Visscher, L.G. 1827. *Nederlandsche chrestomatie ten gebruike bij het hooger onderwijs*. Leuven: Franciscus Michel.
- Wap, J.J.F. 1859. 'Lodewijk Gerard Visscher'. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden* [1859]: 66-78.
- Würth, J.F.X. 1823. *Cours préparatoire à l'étude de la littérature hollandaise, contenant 1° un tableau historique de la littérature hollandaise, 2° des biographies des auteurs les plus distingués, avec des extraits recueillis dans le cours*. Liège: P.J. Collardin.
- Würth, J.F.X. (vert.). 1824. *Kleine gedichten voor kinderen van Hieronymus van Alphen. Petits Poèmes pour les enfans par Van Alphen*. Liège: P.J. Collardin.
- Würth, J.F.X. 1825. *Leçons hollandaises de littérature et de morale, ou recueil, en prose et en vers, des plus beaux morceaux de la langue hollandaise dans la littérature des trois derniers siècles; ouvrage classique à l'usage des établissemens d'instructions publics et particuliers*. Twee delen. Luxembourg: Schmit-Brück.

© Kris Steyaert